

ZIMA U HOMERA

BRANIMIR GLAVIČIĆ

S obzirom na geografski položaj zemalja u kojima se odvija radnja *Ilijade* i *Odiseje* trebalo bi očekivati da ćemo se u njima samo izuzetno susretati s motivom zime. I doista, to vrijedi za *Odiseju*, ali u pjesnika *Ilijade* taj motiv, kako znamo, nije baš tako rijedak. Stoga su takva mjesta privukla našu pažnju te će biti predmetom ovoga članka.

Slika zime sa svojim popratnim pojavama: snijegom, ledom, mrazom i dr. — toliko naravna za našega čovjeka, na Mediteranu je, razumljivo, rijedak doživljaj, koji u Grku Homerova vremena stvara sasvim drukčiji ugođaj nego u nama. Homerov se Grk ne veseli zimi, a zimske oborine izazivlju u njemu osjećaj straha i nelagodnosti; u njima on vidi gnjev bogova i opasnost po svoj život. To vrijedi osobito za snijeg, uz koji je u Homera — pored predodžbe o dalekim, hladnim zemljama i visokim, nepristupačnim planinama — vezana često slika neprijateljskih junaka i djelovanja neprijateljskoga oružja.¹

Evo najprije mjesta na kojima nalazimo pojavu zime i hladnoće uopće u bilo kojem obliku i smislu u oba epa:²

Il. I, 420; II, 293/4, 750; III, 3-4, 222; IV, 452. i d.; V, 75, 87. i d.; IX, 4. i d.; X, 5. i d., 436-7; XI, 492. i d.; XII, 156. i d., 278. i d.; XIII, 136. i d., 754; XIV, 227-8; XV, 170. i d.; XVI, 234; XVII, 547. i d.; XVIII, 616; XIX, 357. i d.; XX, 385; XXI, 281. i d.; XXII, 151-2; XXII, 151-2;

Od. IV, 563. i d.; V, 466. i d., 470. i d., 485; VI, 41-44; XIV, 475. i d., 486. i d., 520-2, 532-3; XVII, 24-25, 190-1; XIX, 205. i d., 338.

Navedene primjere možemo podijeliti na tri skupine:

A) Mjesta na kojima pojam zime dolazi samo kao izraz za određeno godišnje doba:

¹ Isp. H. Fraenkel, *Die homerischen Gleichnisse*, Göttingen 1921, § 25-26 i M. N. Đurić, »Stihijske i druge prirodne pojave u Homera«, u knjizi *Na izvorima umetničke lepote*, Beograd 1957, str. 85. i d.

² Grčki tekst, iz kojega bi se bolje vidjela Homerova upotreba raznih zimskih pojmova, nije bilo moguće donijeti iz tehničkih razloga. Stoga sam bio prisiljen da se poslužim Maretićevim prijevodima: *Homerova Ilijada*, Zagreb 1948.³ i *Homerova Odiseja*, Zagreb 1950.⁴

- Od. V, 483 Jer se pod stablima lišća veoma prosulo mnogo
Da bi dvojicu ljudi il' trojicu pokriti moglo
U zimsko doba, ma kako oluja bjesnjela ljuta.
- II. XVII, 547 Kao kad premudri Zeus s nebesa ljudima smrtnim
Rastegne crvenu dugu, da znamenje bude im rata
Ili studene bure, na zemlji kojano ljude
Odbija od posala i ovcama u stadu udi.³
- II. XXIII, 420 Bila je zemlje puklina, gdje vođa se sabila zimska
I dio prodrla puta i čitavo mjesto izdubla.

Ili je takav pojam upotrebljen u figurativnom smislu kao epitet visokih planina i dalekih sjevernih krajeva:

- II. I, 419 Tu sad kazati riječ na Olimp presnježni idem
Sama gromovnom Zeusu, ej uslišit ne bi l' me htio!
- XIV, 227 Zatim na snježna brda konjogojnih Traka se vine,
Na najviše vrhunce...
- XVIII, 616 Ona kakono jastreb sa Olimpa snježnog poleti
Noseći sinu svom od Hefesta oružje sjajno.
- XX, 384 ... Otrinteju njega gradobiji Nejatka rodi
Nimfa pod snježanim Tmolom u Hidskome rodnome polju.
- Od. IV, 563 Već u Elisij će tebe odvesti besmrtni bozi,
Gdje je svijeta kraj, plavokosi gdje je Radamant,
I gdje najlakši život imadu, koji su tamo.
Snježnog pometa ondje, oluje nema ni zime.
- VI, 41 Tako izrekavši riječ Atena sjajnooka ode
Zatim na Olimp, gdje vele da vjekuju, kraljuju bozi
(Olimpa vjetri ne tresu, oluje ne kvase njega,
Niti zapada snijeg...
- XIX, 337 Mrske su meni struke i čisti jastuci sjajni
Odonda, otkad kretska snjegopadna ostavih brda...
- II. II, 749 Ustrajni s njime bojnici Perebi i Enijeni
Podoše, okolo hladne Dodone kojim su kuće.
- XVI, 233 »Zeuse, o Pelaški kralju i Dodonski, koji daleko
U Dodoni vladáš u studenoj...

Sva su ta mjesta bez direktne veze sa zimskim »štimmungom«. Ovamo idu i primjeri:

- II. III, 221 Ali kad veliki glas iz prsiju ispusti svojih,
Riječi sipati stane pahuljicam snježnima slične,
Tad nadgovaro se ne bi s Odisejem smrtnik ni jedan.

³ Iz grčkoga se teksta vidi da je ovdje prije riječ o čitavu godišnjem doba, o zimi, nego o jednoj buri.

XXII, 151 A drugi izvor teče i po ljesu hladan ko tuča
Ili ko led vodeni il' kao studeni snijeg.

V, 75 U prah se sruši, oštrice obuhvati zubima hladno.

X, 435 Kralj je među njima sin Ebonejev, Res mu je ime,
Konje veoma krasne i velike njegove vidjeh,
Bjelji su od snijega, u trku su na vjetar nalik.

Posljednja tri primjera mnogo nas podsjećaju na slične epite u našoj narodnoj poeziji.

B) Mjesta s tipičnom mediteranskom zimom: velikim kišama, olujnim, uzburkanim morem, burom. To su ovi primjeri:

II, 292 Kad tko i mjesec dana od svoje žene daleko
Na ladi boravi veljoj, već mučno je njemu, kad bure
Zimske ga ustavljaju i nemirni valovi morski.

III, 3 Kao što pod nebom zna da stoji cika ždralova,
Kada od zime oni i kiša neprestanih bježe...

IX, 4 Kao što vjetra dva uznemiruju ribljivo more,
Zefir i Borej, što oba iz zemlje duvaju tračke
Nenadno buknuvši oba, i valovlje crno se odmah
Diže i napolje baca uz obalu haluge mnogo.

Od. XIV, 457 Tamna se uhvati noć bez mjeseca i noć je c'jelu
Jednako daždio Zeus, a ljuti je Zefir, što kišu
Donosi, duho...

520 Nato legne Odisej, a Eumej velikom gustom
Njega pokrije strukom, za promjenu koja je njemu
Ležala, da je obuče, kad strašna bi nastala bura.

529 Zatim gustu struku navuče od vjetra dobru,
Onda navuče kožuh od kože velike, tovne
I oštro koplje, od pásá, od ljudi obranu uzme,
Onda otiđe spavat u zaklon od borejskog vjetra.

V, 485 (U zimsko doba), ma kako oluja bjesnjela ljuta.

Ujutro se uz obale rijeka javlja obilna rosa i mraz, a večer se odlikuje naglim padom temperature:

Od. V, 466 Ako tu uz rijeku proboravim u brizi noću,
Bojim se, da će me mraz upropastit i hladna rosa,
Koji sam jošte slab i gotov izdahnuti veće,
A vjetar duše studen od r'jeke pred zoru rano.

470 Ako l' se na brijeg popnem i u šumu sjenastu zađem
Te u guštari zaspim, i ako ostavi tako
Umor i studen mene i sanak slatki mi dođe,
Bojim se, plijen i hrana da zvjerinju ne budem onda.

XVII, 24 Ta odijelo je jadno na meni, pa bi me rani
Mogao ubiti mraz...

- 190 Nego hajdemo na put, jer najveći dio je dana
Odmako već i evo zastudjet će podvečer brzo.

Na opisu takve zime Homer se mnogo ne zadržava, jer je ona u svim svojim pojedinostima Grku dobro poznata. Ovamo ide i lijep primjer *Il. X, 5.* i d. gdje snježnoj mećavi u klimatskim prilikama Mediterana prethodi oluja s grmljavinom:

Kao kad sijeva muž ljepokose boginje Here
Spremajuć ili tuču il' mnogu golemu kišu
Ili snježni pomet, kad po polju prospe se snijeg...

Ovdje je također česta slika gorskih potoka, nabujalih od velikih zimskih kiša; takvi potoci teku samo zimi (*χειμάρροος*), a ljeti presahnu.

To su ovi primjeri:

- Il.* IV, 452 Ko dva potoka snježna sa vrhova kadano teku
I u dubodolinu slijevaju golemu vodu
Iz vrela velikih svojih u koritu dubokom svome...
- V, 86 ... Po polju bojnom
Bješnjaše nabujalaj rijeci naličan snježnoj,
Koja se lije brzo i nasipe pred sobom ruši.
Ustaviti je nijesu neprekidni nasipi kadri,
Nit' su je vrtova bujnih zaustavit plotovi kadri,
Kada iznebuha bukne, kad Zeusova udari kiša.
- XI, 492 Kao što kada rijeka nabuja te s brda se lije
Na ravan, snježna rijeka od Zeusove gonjena kiše,
Mnoga suha drveta, omorike sa sobom mnoge
Nosi i silan mulj u morsku pučinu baca...
- XIII, 136 Sabiti udare Trojci, a pred njima naprijed divni
Hektor idaše plaho ko s hridine okruglast kamen,
Štono ga odvali zimska bujica sa ruba hridi
Silnom vodom temelj podlokavši kamenu grdnom...
- XXI, 281 A sad je suđeno meni, da kukavnom poginem smrću
Stisnut potokom veljim ko kakovo mlado svinjarče,
Koje ga zimi odnese bujica, kad pregazit hoće.

C) Treći je slučaj za nas najinteresantniji, jer se ovdje susrećemo sa zimskim pojavama koje su tipične za kontinentalnu klimu: snijegom (snježne pahuljice, snježna mećava), ledom, mrazom, injem, hladnim i žestokim sjevernim vjetrovima, koji donose snijeg (u *Ilijadi* Borej, u *Odiseji* i Zefir). To su ova mjesta:

- Il.* XII, 154 Tada braneći sebe Ahejci i svoje čadore
I brzoplovne lađe sa kula visokih dolje
Bacati kamenje stanu, a ono padaše na tle
Kao pahuljice snježne, kad vjetar oblačine buran
Požene i gust snijeg po zemlji mnogohranaj sipa.
Tako su padale tada iz ruku str'jele Ahejcem,
Pa i Trojancem...

- XV, 170 Kao što snijeg il' grad iz oblaka kadano hladni
Padaju (Boreja rođen u eteru goni ih dalje),
Tako je Irida hitra preletjela hiteći brzo.
- XIX, 357 Kao kad Zeusove snježne pahuljice padaju hladne
Nagusto (Boreja rođen u eteru goni ih dalje):
Tako su kacige guste svijetleć se, sjajuć se tada
Iz lada izlazile...
- Od. XIX, 205 Kao što kada se snijeg na visokim brdima topi,
Što ga je nasuo Zefir, a poslije rastapa Euro,
Te od topljenja sn'jega nabujaju potoci tada:
Tako se obrazi l'jepi rastapali njeni od suza.

Ako pažljivije ogledamo navedene primjere (kao i *Il. XII, 278. i d.*), vidjet ćemo da se motiv takve zime koji se odnosi na ovu tačku nalazi bez izuzetka u poredbama (osim u *Od. XIV, 475. i d.* gdje se iznosi jedna epizoda iz trojanskoga rata), gdje ga ne bismo očekivali; a to zato što se u poredbi nastoji nešto nepoznato ili neobično ilustrirati pojavama iz svakodnevnoga života, nečim općepoznatim, nečim s čime se često susrećemo. Jer samo tako slika koju je pjesnik zamislio postiže svoju svrhu, a pjesnikova misao postaje čitaocu bliska i razumljiva. No s druge strane znamo da strogi epski stil nije dopuštao pjesniku da u pripovijedanju događaja koje iznosi očituje svoje misli i svoj pogled na svijet. Naprotiv u poredbama, kao riječko gdje drugdje, epski pjesnik pokazuje više slobode pa ovdje dolaze do izražaja njegova raspoloženja, njegovo osjećanje i doživljaj prirode. — S time u vezi možemo reći da je Homer u opisu oštre, kontinentalne zime dao sebi osobita truda nastojeći da u svome slušaocu stvori što je moguće adekvatniji doživljaj takva pejzaža. To se lijepo vidi baš iz spomenutoga mjesta, u poredbi *Il. XII, 278. i d.*, u kojoj je dana najljepša i najcjelovitija slika takve zime. Tu su kao na slikarskom platnu izvedeni svi karakteristični momenti jednoga našega zimskog dana, kad pada gusti snijeg, a vjetar miruje. Evo toga mjesta u cjelini:

Kao kad u zimski dan pahuljice padaju snježne
Guste, kad se digne da sn'ježi premudri Zeus-bog.
I on ljudima tada pokazuje strijele svoje,
Vjetrove umiri sve i jednako snijegom sipa,
Dok ne ogrne vrške planina i glavice njihne,
Polja lotosa puna i tege obilate ljudske.
Zalive pjenastog mora i obale obaspe snijeg,
Ali ga pljuskajuć voda od sebe goni; — a sve je
Ostalo zavito njim, kad od Zeusa mećava udri:
Tako je s obje strane lijetalo kamenje gusto,
Jedno na Danajće, drugo od Danajaca na Trojce;
Jedni gađahu druge, i nad zidom nastane praska.

Pa ipak, za pokoji pojam s područja naše zime ni Homer, taj veliki umjetnik riječi, ne može svagda u svom jeziku naći odgovarajućega

izraza. To se dobro vidi iz mjesta *Od. XIV, 476/7*, gdje, misleći na inje, oborinu izrazito žestoke zime, upotrebljava riječ koja je zamišljenoj najbliža ($\chi\acute{\omega}\nu \eta\acute{\upsilon}\tau\epsilon \pi\acute{\alpha}\chi\upsilon\eta$):

A noć se uhvati zla i studena, pošlo je presto
Borej da duše, te snijeg se povrh nas ledeni spusti
Na lije nalik, a led je optočilo štitove naše.⁴
Struke i košulje svi su drugari imali drugi,
I mirno mogoše spavat ramena štitima pokriv,
A ja kod svojih drugova na polasku ostavih struku
Nerazumnik, jer nisam pomišljo, da ću ozepti,
I pođem samo štiti i haljetak noseći sjajni...

487 Ne će me dulje biti med živima, nemajuć struke
Mrazu odoljeti više ne mogu...

To isto vrijedi i za $\zeta\mu\beta\rho\omicron\varsigma$, pojam koji inače u njega ima tačno određeno značenje, to jest »kiša«, i svagdje drugdje dolazi u tom smislu, ali ga ipak, završavajući poredbu u *Il. XII, 278.* i d. formulom kao u *Il. V, 91*, upotrebljava premda je ovdje govor o snijegu. (Stoga je istu riječ koja na spomenutim mjestima stoji u različitom kontekstu Maretić i preveo jednom »kiša«, a drugi put »snijeg«). Konačno, s time su u skladu i Homerovi epiteti za snijeg, strani osjećaju naše narodne pjesme za tu zimsku pojavu: $\psi\upsilon\chi\rho\acute{\eta}$ (= hladan) *Il. XV, 170, XIX, 357, XXII, 152* i $\chi\epsilon\iota\mu\epsilon\rho\lambda\acute{\eta}$ (= zimski) *Il. III, 222*,⁵ kojima kao da želi upozoriti slušaoca na izrazito zimski karakter te oborine.

Posebno je pitanje odakle Homeru slika naše zime, strana čovjeku koji je i zimi navikao na toplo južno sunce.

Bi li se na temelju primjera koje smo iznijeli, a u kojima su navedene pojave ocrtane tako uvjerljivo i proživljeno, moglo pomišljati na pjesnikovo podrijetlo ili bar dulji boravak u krajevima u kojima je takva zima normalna pojava; konkretno, bi li to mogla biti Trakija⁶ ili koja od susjednih zemalja?⁷

⁴ Ovdje se ne mogu složiti s Maretićem koji riječ $\pi\acute{\alpha}\chi\upsilon\eta$, prevodi sa »inje«. Opisanoj situaciji bolje odgovara $\pi\acute{\alpha}\chi\upsilon\eta$ u značenju »mraz«, a snijeg nalik na mraz ne može biti drugo nego inje. Stoga to mjesto shvaćam ovako: »a odozgo snijeg nastane poput mraza« = »a po nama se uhvati inje«.

⁵ Maretić tu riječ, koja je za naš jezični osjećaj suvišna, ne prevodi.

⁶ S obzirom na brojne podatke o Tračanima i njihovoj zemlji u *Iljadi*: bave se konjogojstvom (*XIII, 4*) i stočarstvom (*XI, 222*), vinogradarstvom (*IX, 71/2*), u boju nose velike mačeve (*XIII, 576/7*), poznati su po kvalitetnoj izradi oružja (*XXIII, 808*) i posuda (*XXIV, 234*); zemlja im je plodna (*XX, 485*), a graniči s Helespontom (*II, 844-5*); to je zemlja visokih planina, pokrivenih snijegom (*XIV, 226-7*), domovina žestokih sjevernih vjetrova (*IX, 5*) itd.

⁷ Na primjer Makedonija, koju Homer — kao uopće sve zemlje sjeverno od Tesalije — ubraja u Trakiju. Isp. također što Platon napominje za nešto južniju Halkidiku: »jer ondje su strašne zime« (*Gozba, 220 B*).

B. Glavičić: L'HIVER CHEZ HOMÈRE

Résumé

L'attention de l'auteur est attirée par des passages d'Homère où on trouve une atmosphère d'hiver, ou, en général, quelques phénomènes hivernaux. Après avoir cité de tels passages, dont on voit qu'ils sont deux fois plus nombreux dans l'Iliade que dans l'Odyssée, l'auteur en fait une analyse. Il range les exemples en trois groupes:

- 1) la notion de l'hiver prise au sens figuré; par ex. Il. I 420, XIV 227;
- 2) les passages sur l'hiver méditerranéen: grandes pluies, mer orageuse, vent nord-est, etc.; par ex. Il. II 293—294, III 4;
- 3) l'hiver typiquement continental: neige, glace, gel, etc.; par ex. Il. XII 278—286, Od. XIV 475—477.

Etant donné, d'une part, que ces derniers phénomènes sont très rares dans les pays méditerranéens, et, d'autre part, que la description que le poète nous en fait est convaincante, l'auteur croit à l'origine même d'Homère, ou, au moins, à son long séjour dans les pays situés au Nord de la Mer Egée, où un tel hiver est un phénomène normal. Tout d'abord, c'est la Thrace qu'on doit prendre en considération, pays dont le poète nous donne maints détails.